

JUŽNA SRBIJA KOT NARODNOSTNI PROBLEM

DR. A. DRUŠKOVIČ

Teško bi bilo, mislim, najti v Evropi ozemlje, ki bi stavljal socijologu toliko problemov in v taki meri zaslužilo njegovo proučevanje, kakor Južna Srbija. Dežela avtomobilov in lesenega pluga, najbogatejših noš, ki pa ne pozna vilic, umetnostno-zgodovinski muzej, a istočasno dežela, v kateri žive ljudje z živino v istem prostoru, dežela, v kateri so Slovani in Arnavti najstrastnejši muslimani in Turki, v kateri je vladalo do predkratkim smrtno sovražstvo med Srbi in Bugaraši, ki govore isti jezik, so iste vere in žive v isti vasi. Dežela, preko katere so se valila vsa plemena Evrope in Azije, vojskovala v njej, jo oplenila in obogatila. Dežela, ki je videla višek grške kulture in vso sirovost najtemnejšega barbarstva Turkov in na kateri se pozna sled vseh peripetij njene bujne zgodovine. Spregovorimo danes o tem, kaj nam poreče Južna Srbija o pojmu narodnosti.

Vsak naš gimnazijec ima pri roki jasno definicijo pojma «narodnosti». V Južni Srbiji padejo vse definicije. Celo kmetsko prebivalstvo govori enako dobro slovansko domače narečje, turško, arnavtsko ali celo cincarsko in bo zelo v zadregi, če naj pove, katerega od teh jezikov smatra za materinega. Ljudje srednjih let so se pod raznimi režimi, ki so jih doživeli, šteli za Turke, Grke, Srbe in Bulgare, Makedonce in Jugoslovane, ne zavedajoč se, da leži v tej lahkoti, s katero so menjali svojo narodno pripadnost, po naših pojmih skrajna neznačajnost. Nošnje se razlikujejo po krajih, ne po narodnosti, način življenja edino po socialnem položaju in veri. Vsi objektivni kriteriji, po katerih prištevamo poedinca k tej ali oni narodnosti, v Južni Srbiji odpovedo. Vendar pa čutimo na vsakem koraku neke specifične skupnosti med poedinci, ki dajejo prebivalstvu skupno običajno fizijonomijo.

Fiziološkega izvora ta skupnost ni: pred seboj imamo Slovane, Turko-Fince, Cincarje, ki so najbrž stari Dalijci, Arnavte, potomce starih Ilirov — da ne govorimo o preostankih tatarskih plemen, kakor Bulgarov. Vsak poskus, izluščiti iz te mešanice neko rasno skupnost, bi bil brezploden.

Govoriti o skupnih kulturnih tradicijah bi bilo ob dejstvu, da se razni elementi med seboj dostikrat sporazumeti ne morejo, odveč.

Tudi z verskim vplivom ni ničesar objasnjeno: imamo pravoslavne, katolike, unijate, muslimane, cigane in žide. Karakteristično je, da se židje ne smatrajo za corpus separatum, kakor sicer v vsej

Evropi, ampak je skupnost med njimi in ostalim prebivalstvom močnejša kakor prepad, ki jih deli od njega po rasi in veri.

Jako težko je opisati, kaj vzbuja ta vtis nedvomne fizijonomične skupnosti, ki ga doživljamo vsak trenutek v Južni Srbiji. Doživetje je tu, a njegova analiza je skoraj nemogoča. Po inteligenci je svet jako bister, a na drugi strani skrajno konservativen in novim idejam nepristopen. Boječ in nezaupljiv, a zopet ponosen in hraber. Nezanosljiv, pa zopet pošten. Skromen, a na drugi strani razkošen, veren, pa zopet pogansko-praznoveren; poln umetniškega okusa, pa zopet divjaško primitiven v svojih življenjskih potrebah. Zvit in oportunističen, pa zopet do skrajnosti fanatičen v svojem prepričanju. In vendar je poedinec vzlic tem nasprotjem iz enega kosa in nudi celota prebivalstva vtis etične skupnosti. Ob tem kaosu obupamo z vsemi definicijami in sodbami.

Ključ do problema najdemo, če si ogledamo sosede Južne Srbije: severno «predkumanovsko» Srbijo, Bulgarijo in Grško na eni, Turčijo na drugi strani, države, ki so živele stoletja pod istim režimom, turškim. Srb, Bulgar in Grk imajo v naših očeh nekaj skupnega, kar označujemo s pojmom «Balkanec», nekaj kar je sicer od nas različno, a nam vendar razumljivo: pomanjkanje preciznosti, neko površnost, nerazumevanje za detajle, na drugi strani pa očitno velikopoteznost s heroičnimi gestami. Pri Turku na drugi strani se te lastnosti potencirajo v nemarnost, medlost, neznačajnost in izbruhe neobzdanosti, kar nam je povsem tuje. S tega vidika je Južni Srbijanec nekak prehod, akcentuiranost lastnosti «Balkanca», izrazitejša njegova podoba. Tem potem se nam pa odkrije tudi rdeča nit, ki veže narode in plemena od Beograda tja do Bejruta: stoletja narodnega življenja pod istimi režimi svetovnih sil kakor sta bila Bizanc in Stambul. Kakor se vidi na prvi pogled paradokсно, se mi zdi, da najdemo v turškem Stambulu veliko dediščino grškega Bizanca, mnogo sicer dijamentralno različnega, pa zopet skupnega, kar daje v narodih teh dveh imperijev to svojevrstno sintezo, ki jo imamo pred seboj v Južni Srbiji, ki je del Makedonije. Mišljenski dogmatizem turške duše ni nič manjši od bizantinskega — njegova posledica je konservativnost Makedonije. Makedonec nosi v sebi ponos državljana prvega imperija srednjeveške Evrope, bizantinskega carstva in potlačenost raje turškega režima. Zvijajača je bila njegovo orožje proti nasilniku, ki je bil pa zopet gospodske prirode, ki je nepoštenost kaznoval tako strogo, da je ključavnica v Turčiji še čisto nova iznajdba. Makedonec je sin izredno bogate zemlje, a je moral svoje premoženje skrivati v obliki zlata in bogatih oblačil pred turškim nasilnikom, ki mu je pobral vse, do česar je prišel; odtod beraške, razdrapane kmetije, hiše brez pohištva, a

v skrinjah skriti zlatniki in s srebrom in zlatom izšita svilena oblačila — preostanek stare slave grškega imperija.

Krščanstvo jim je prišlo v tujem jeziku in tuji obliki: grški; zato ni bilo dovolj močno, da bi do današnjega dne izkoreninilo neke poganske spomine. Značaj Makedonca je bil stoletja pod brezobzirnim pritiskom turškega carstva. Tisti, ki je bil slab, se je zlomil, močni se je ob najmanjšem popuščanju tem višje vzravnal, kakor jeklena vzmet; Makedonija je dežela najgrših izdajic in najpožrtvovalnejših herojev. Balkan ni poznal mirnega razvoja; vse je šlo skokoma, kakor je pač tujčeva pest pritisnila ali popustila, za detajle ni bilo časa.

Turek je ustvaril na makedonskih tleh tip, ki ga imamo pred seboj v Južni Srbiji. Ta fenomen nas postavlja pred vprašanje: ali ni za razvoj skupne socijalne fizijonomije merodajnejši režim kot sinteza zunanjih življenskih razmer, kakor pa vsi drugi momenti, katere označujemo s pojmom narodnosti?

Zdi se mi, da ta misel odpira socijologu in politiku zanimive in nove vidike.

KNJIŽEVNA POROČILA

Petdesetletnica «Ljubljanskega Zvona». S pričujočo številko stopa «Ljubljanski Zvon» pod svojim starim, romantično-simbolnim imenom v svoje petdeseto leto. V zmedah in stiskah današnjih dni še tako pomembni jubileji ne najdejo odziva, kakršnega bi zaslužili. Čas je usmerjen drugam: váse, v svojo lastno problematičnost, v trpko neposrednost življenskih nujnosti telesa in duše. Preteklost nam je danes odmaknjena bolj nego kdajkoli. Mladina, ki dorašča, kakor da je izgubila čut za tradicijo, čut za pravično presojo in živo umevanje dela svojih prednikov. Pa vendar sloni vsa naša sodobnost v svojih najboljših osnovah na zdravih temeljih preteklosti. Na te temelje se bo morala osloniti še zavednejše in čvrsteje, ako hoče postati tudi sama kdaj zdrav temelj bodočnosti.

«Ljubljanski Zvon» svojega jubileja ne more proslavljati s kakimi hrupnimi vnanjimi slavlji, ne z votlimi slavospevi samemu sebi in svojemu delu. Romantika jubilejev, slavospevov in samopoveličevanj je za nami. Zahteve časa so drugačne: resno, dostojanstveno, kritično se oddolžiti preteklosti, služiti času, iskati poti v bodočnost.

Preteklosti se hoče «Ljubljanski Zvon» oddolžiti s tem, da bo v posameznih člankih in esejih, razsutih po vsem tekočem letniku, skušal kritično premotriti in oceniti delo in napore svojih sotrudnikov in urednikov v preteklem petdesetletju, nekako tako, kot je to skušal dr. J. Tominšek ob petindvajsetletnici lista v svojem članku «Četrto stoletje na braniku slovenskega slovstva» (kjer je «Ljubljanskemu Zvonu» odmeril najmanj za polovico premalo prostora), le sodobnejše in kritičnejše. «Ljubljanski Zvon» se ob tej priliki klanja predvsem častitemu spominu svojih ustanoviteljev, Jos. Jurđiču, Janku Kersniku, Fr. Levcu in drju. Iv. Tavčarju — možem, katerih imena v slovenskem slovstvu niso prazen zvok, temveč še danes živi pomniki slovenske besede. Ti so pred polstoletjem v razrahljane grede prebujenega slovenstva zasadili drevo, čigar korenine so pognale tako globoko in široko, da jih ni izrvala niti tako ogromna katastrofa,